

ISTORIE

Marian Voicu s-a născut în 1968. A absolvit Politehnica și Științele Economice. Lucrează de peste 20 de ani în televiziune și radio, ca moderator și producător. Timp de zece ani a realizat documentare pentru TVR despre comunitățile românești – de la istro-români și aromâni până la românii de peste Bug și cei din Federația Rusă. Este primul jurnalist român care a filmat în Sudan, Uganda și Siberia. Între 2008 și 2010 a realizat *Interviurile Europa FM*. A fost manager de proiect la Radio România Chișinău, post lansat în 2011.

A primit mai multe premii naționale și internaționale, cel mai recent fiind Medalia de aur din partea Asociației Corespondenților ONU (2015), pentru documentarul *Exodul: O tragedie siriană*. A fost decorat cu Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de cavaler.

Printre cele mai recente filme documentare se numără *Torna, torna, fratre! Istoria aromânilor spusă de ei înșiși* (2015), *Tezaurul României de la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani* (2013), *Serbia după război: În căutarea adevărului* (2009).

MARIAN VOICU
TEZAU
RUL
ROMÂNIEI
DE LA MOSCOVA

INVENTARUL UNEI ISTORII DE O SUTĂ DE ANI

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Andreea Niță
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Georgeta-Anca Ionescu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

© HUMANITAS, 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Voicu, Marian
Tezaurul României de la Moscova: inventarul unei istorii de o sută de ani /
Marian Voicu. – București: Humanitas, 2016
Conține bibliografie
Index
ISBN 978-973-50-5488-5
73(498)+739(498):913(47 Moscova)
94(498)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Celor ce ne-au dat nume

CUPRINS

Cuvânt înainte	9
Abrevieri	15
I România intră în război (1914–1916)	17
<i>Se golesc muzeele și mănăstirile</i> 25 <i>Începe evacuarea la Iași</i> 31	
II Primul transport (1916)	36
III Al doilea transport (1917)	48
<i>Abdicarea țarului. Începutul anarhiei</i> 48 <i>Începutul sfârșitului</i> 52	
<i>Tezaurule B.N.R. și C.D.C.</i> 55 <i>Tezaurul artistic</i> 62 <i>Tezaurul arhivistic</i> 69	
<i>Spre Moscova!</i> 72 <i>Revoluția bolșevică și Tezaurul românesc</i> 79	
IV Bolșevicii, România și Basarabia (1917–1918)	92
<i>În război cu anarhia</i> 101 <i>Bolșevicii sunt finanțați din Tezaurul românesc</i> 105	
<i>Unirea Basarabiei cu România</i> 108 <i>Comuniștii strâng rândurile în jurul României</i> 110	
<i>Bolșevicii trec la războiul de gherilă</i> 113 <i>R.A.S.S.M.</i> 115	
V Aurul românesc (1918–1922)	117
<i>Aurul lui Kolceak</i> 117 <i>Aurul românesc inundă piața mondială</i> 119	
<i>Lenin și aurul românesc</i> 130 <i>Doi agenți secreți: Boyle și Hill</i> 131	
<i>Bijuteriile Coroanei</i> 137	
VI Epoca tratatelor (1918–1936)	141
<i>Conferința de Pace. Chestiunea Tezaurului</i> 143 <i>Reparațiile de război</i> 148	
<i>Negocierile bilaterale cu Moscova</i> 151 <i>Ce am trimis, de fapt, la Moscova?</i> 158	
<i>Prima internaționalizare a litigiului privind Tezaurul</i> 161 <i>Ultima șansă</i> 166	
<i>Titulescu – prea aproape de U.R.S.S.?</i> 168	
VII Prima restituire (1935)	174
<i>Ce am primit?</i> 184	
VIII Războiul pentru Basarabia (1941–1944)	188
<i>Se ordonă refacerea inventarelor</i> 188 <i>Evaluarea operelor nerestituite</i> 196	
<i>Se ordonă rechiziții</i> 198 <i>România evacuează din nou Tezaurul. Operațiunea Neptun</i> 200	
<i>Tezaurul polonez</i> 202	

IX	Sub controlul Moscovei (1944–1956)	204
	<i>Tratatul de pace din 1947. Se desfac, din nou, hărțile</i> 205 <i>Prizonierii de război din U.R.S.S.</i> 206 <i>Deportarea basarabenilor din România</i> 207 <i>Reparațiile de război. Moscova trimite capugiul</i> 209 <i>Sovromurile. România devine colonie sovietică</i> 210 <i>Sovieticii confiscă flota românească</i> 211 <i>În loc de recapitulare</i> 212 <i>Gheorghiu-Dej vs Stalin. Un tango más</i> 214	
X	A doua restituire (1956)	218
	<i>Apar întrebările</i> 221 <i>Hrușciov îi scrie lui Gheorghiu-Dej</i> 222 <i>La Moscova, la Moscova!</i> 224 <i>Strălucitorul tezaur</i> 229 <i>Negociere sau mărinimie?</i> 234	
XI	Naționalizarea comunismului românesc (1956–1965)	238
	<i>Gheorghiu-Dej vs Hrușciov. Apar orgoliile</i> 238 <i>În sfârșit, o veste bună</i> 238 <i>Pentru prima oară la Moscova, ca prieteni</i> 239 <i>„Porcii au împuțit aerul“</i> 240 <i>Declarația de „independență“</i> 243	
XII	„Epoca de aur“ (1965–1989)	246
	<i>Ceaușescu vs Brejnev. Lideri noi, ambiții noi</i> 246 <i>„De la Moscova, România se vede ca o țară fascistă“</i> 258 <i>Gorbaciov vs Ceaușescu. Final de eră</i> 265	
XIII	Rusia, înainte și după a doua cădere a Imperiului (1989–2003)	272
	<i>Condamnarea Pactului Ribbentrop–Molotov</i> 272 <i>Iliescu–Gorbaciov. În sfârșit, armonie</i> 274 <i>Puciul</i> 278 <i>Democrații noi, negocieri noi</i> 280 <i>Arhivele ruse: de la „fereastra de oportunitate“ la „contrarevoluția arhivistă“</i> 283	
XIV	Comisia comună și negocierea trecutului (din 2003)	290
	<i>Comisia comună. Negocierea trecutului</i> 294 <i>Internaționalizarea liti- giului</i> 316 <i>Serviciile secrete intră în scenă</i> 324	
XV	Ce cred românii, ce cred rușii, astăzi	331
XVI	Epilog. O problemă politică, juridică, științifică sau etică?	375
XVII	O ultimă privire asupra personajelor noastre	380
	Cronologie generală	383
	Anexe	389
	Note	425
	Bibliografie selectivă	493
	Indice	505

CUVÂNT ÎNAINTE

La Kremlin, sus, în turn, se zice că se află Ivan Ivanovici. El ține de sute de ani un registru în care scrie tot ce se întâmplă: ce-au făcut unghurii, ce-au făcut polonezii, ce-au făcut finlandezii, ce-au făcut românii...

ȘI CÂND NE VEȚI DA TEZAURUL? L-AM ÎNTREBAT, ÎN GLUMĂ, PE interlocutorul meu rus. Când veți fi pregătiți, mi-a răspuns el, tot în glumă. Nu era în poziția de a lua o astfel de decizie, firește, dar ne plasaserăm, inevitabil, pe pozițiile proverbiale ale confruntărilor amicale dintre români și ruși. Conversația noastră punctase toate melancoliile, adversitățile, momentele de înălțare și de cădere comune celor două popoare. Ajunseserăm în acest punct mort, al unui litigiu vechi de 100 de ani, fără puțință de a găsi un compromis: это шутка – e doar o glumă, conchide el, bătându-mă pe umăr și desfăcând larg brațele, cât toată Rusia.

Încercați să îi povestiți unui rus rezonabil, fără să vă înfierbântați, istoria Tezaurului românesc. Veți trece, exasperați, de la problema simplă a unei datorii neplătite, creanță transmisă din generație în generație, până la Basarabia, războiul de pe Frontul de Est, instalarea comunismului în România sau scutul de la Deveselu.

Pentru noi, chestiunea Tezaurului este simplă: le-am dat rușilor toată avuția noastră, spre păstrare, cu acte în regulă. De 100 de ani le-o cerem înapoi.

Dar și pentru ei este la fel de simplă: dacă tot țineți să dezgropăm trecutul, vor spune ei, s-ar putea să constatăm că, de fapt, voi ne sunteți datori pentru bunurile lăsate în România în timpul Primului Război Mondial, pentru distrugerile provocate de armata română în Uniunea Sovietică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, pentru neplata reparațiilor de război, pentru ocuparea Basarabiei etc. etc., ba chiar și pentru intervenția armatei române în Ungaria, în 1919, împotriva bolșevicilor unguri.

Ce facem mai departe? Sovieticii, apoi rușii, au propus înființarea unei comisii de specialiști care să se ocupe de problemă. În 2003, odată cu semnarea Tratatului bilateral, s-a semnat și Declarația comună a miniștrilor de externe prin care s-a înființat o comisie de istorici care să facă lumină în contenciosul labirintic din ultimii 100 de ani.

Dar de ce ar fi nevoie de o comisie de istorici dacă românii au protocoale cu valoare de tratat interguvernamental, procese-verbale, chitanțe și așa mai departe? Ce relevanță are investigarea trecutului istoric când chestiunea este una banală, de drept și de etică? Este așadar chestiunea Tezaurului de natură istorică, politică, etică sau de drept internațional? Trebuie tranșată la nivel politic sau într-un tribunal internațional?

Românii au încercat (aproape) toate variantele. Fără nici un rezultat.

Pentru cei mai mulți dintre români, Tezaurul înseamnă aurul Băncii Naționale a României. Și totuși, acesta reprezenta mai puțin de o zecime din valoarea bunurilor evacuate în Rusia în 1916 și 1917. Românii au expediat atunci tezaurele Băncii Naționale și ale Casei de Depozite și Consemnațiuni, ale băncilor private și ale instituțiilor publice, bijuteriile Coroanei, cele mai importante obiecte de artă din muzee și colecțiile private, odoarele mănăstirești, colecțiile numismatice, arhivele statului, arhivele diplomatice, manuscrisele, cărțile rare, în fine, tot ce reprezenta, ca patrimoniu, identitatea națiunii române, începând cu secolul al XVI-lea.

În 1935 și 1956, când nimeni nu se mai aștepta, părți din Tezaur au fost restituite, provocând la București discursuri elaborate despre „mărinimia” și „bunăvoința” Moscovei. Autoritățile române nu au pomenit niciodată despre dreptul legitim al României de a i se restitui ceea ce era al său.

Pentru români, rezolvarea problemei Tezaurului ar duce la îmbunătățirea relației bilaterale. Pentru ruși, îmbunătățirea relațiilor bilaterale ar duce la rezolvarea problemei Tezaurului. Iată o situație fără ieșire.

Oficialii ruși consideră că relațiile bilaterale sunt înghețate într-un „punct zero”. La Moscova se crede că rezolvarea problemei Tezaurului nu va duce la rezolvarea celorlalte neînțelegeri dintre cele două țări, deci gestul de bunăvoință ar fi inutil. Mai mult, pentru Kremlin, problema Tezaurului face parte dintr-un „ghem de probleme”. Odată ce tragi de fir, se desfac toate celelalte dispute, neînțelegeri, litigii.

Dar care sunt neînțelegerile dintre cele două state? În Declarația comună a miniștrilor de externe din 2003, care a însoțit Tratatul bila-

teral, se vorbește limpede de închiderea „capitolelor dureroase din istoria relațiilor bilaterale“.

Vă propun să deslușim împreună complicatul contencios româno–rus, așa cum îl văd rușii și românii. Cele mai multe dintre dispute nu au nici o legătură cu Tezaurul. Totuși, ele sunt evocate de ruși, chiar și în cadru oficial, atunci când românii cer soluționarea litigiului. În plan secundar vom avea în vedere relațiile personale directe dintre liderii de la București și Moscova, care au contat semnificativ în negocierea acestui diferend.

În 100 de ani, au apărut doar câteva volume pe această temă: *Tezaurul român de la Moscova*, de Mihail Gr. Romașcanu, în 1934, *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, coordonator George Oprescu, în 1958, *Tezaurul României la Moscova: documente (1916–1917)*, de Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu și Constantin Botoran, în 1993, *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, de Cristian Păunescu și Marian Ștefan, în 2011, și *Tezaurul României de la Moscova*, de Ioan Scurtu, în 2014. Fiecare dintre ele a prezentat documente inedite.

Și în acest volum sunt publicate documente inedite – inventare, evaluări ale obiectelor de artă evacuate, corespondența diplomatică privind semnalarea aurului românesc în Europa, Asia și S.U.A., în anii '20 și '30, și altele.

Am reluat, acolo unde a fost posibil, toate trimiterile, cotele și referințele din volumele anterioare. Toate documentele originale au fost traduse din nou, menționând însă și trimiteri către celelalte traduceri sau la documentele originale, în franceză și rusă. Unele documente sunt clasificate, fie în baza unor legi din anii '50, fie dintr-un exces de discreție de neînțeles în cazul unui litigiu vechi de 100 de ani – ne referim, de exemplu, la un documentar redactat de Dinu C. Giurescu în a doua parte a anilor '60 sau la inventarul privind valorile restituite în 1956, de negăsit la Muzeul Național de Artă al României.

În 100 de ani, statul român a gestionat cu infinită discreție acest subiect, de multe ori însă doar pentru a-și masca neputința.

Documentele privind evacuarea valorilor în Rusia – cu excepția celor ale B.N.R., extrem de riguroase, până la ultimul gram de aur – sunt risipite prin arhive, niciodată centralizate. Istoricii invocă graba extraordinară în care au fost evacuate bunurile. Cu toate acestea, există inventare, unele întocmite în 1916–1917, altele în deceniile următoare, pentru colecțiile numismatice, cele ale muzeelor Kalinderu, Pinacotecii, Muzeului Național de Antichități, Academiei Române, pentru odoarele mănăstirești, arhive, Ministerul Afacerilor Străine ș.a.m.d. Unele sumare, altele complete. Niciodată însă în 100 de ani nu s-a realizat o verificare

a ceea ce s-a trimis, folosind aceste inventare, și a ce s-a primit, folosind inventarele din 1935 și 1956, pentru a se vedea dacă mai sunt bunuri care trebuie să fie restituite. Inventarul din 1935 privind restituirea arhivelor este, de asemenea, de negăsit. Lipsa acestor documente esențiale face dificilă activitatea istoricilor din Comisia comună, înființată conform Declarației comune din 2003. Ce ne cereți, de fapt? Întrebă, mai mult sau mai puțin ironic, rușii.

Statul român poate face mai mult – avem exemplul ungarilor, care au străbătut Rusia câțiva ani, până au descoperit cărțile din colecția Sárospatak (confiscate de sovietici ca trofee de război) în Nijni Novgorod în 1993, ce le-au fost restituite în 2006.

În ceea ce privește aurul Băncii Naționale, deși documentele băncii sunt inatacabile, partea rusă pretinde fie că nu găsește în arhive versiunea rusă a documentelor, fie că aurul a fost furat de albgardiști, fie că a fost cheltuit pentru mișcările comuniste, inclusiv cea românească, fie că deschiderea unui astfel de capitol al pretențiilor reciproce ar conduce la concluzia că românii sunt de fapt datori rușilor.

Nu există o dispută similară în lume. Litigiile privind trofee de război nu pot fi invocate aici, pentru că sunt spețe diferite – aurul, obiectele de artă sau arhivele nu au fost confiscate, ci au fost predate guvernului rus, cu acte în regulă, pentru depozitare. Depozitul de aur constituit la Banca Imperială de Stat trebuie restituit ca orice depozit bancar constituit cu voința părților și garanția statului. Deși dosarul B.N.R., transmis din 1922 de la un guvernator la altul, este incontestabil, iar partea rusă se află în posesia documentelor, rușii preferă să vorbească de 100 de ani nu de *aurul românesc*, ci de *istoria aurului românesc*.

Povestea dramatică a Tezaurului a fost legată de la început de cea, la fel de dramatică, a Basarabiei. Începând cu anii '20, bolșevicii au propus un târg: românii păstrează Basarabia și Tezaurul, în schimbul păcii. Au oferit apoi Basarabia în schimbul Tezaurului. A fost o cacealma? Subiectul este încă disputat de istoricii români. Mai târziu, vreme de peste zece ani, Ceaușescu a fost acuzat de Brejnev că dorește revizuirea frontierelor. Apoi, în noiembrie 1989, după ce textul Pactului Ribbentrop–Molotov fusese publicat în Vest, Ceaușescu vorbea în Comitetul Politic Executiv de o viitoare revizuire a frontierei cu U.R.S.S. și de reluarea negocierii chestiunii Tezaurului.

Este cel mai vechi litigiu al României. Au trecut 100 de ani, două războaie mondiale, revoluții, lovituri de stat, valuri de foamete și deportări. Lumea a suferit uriașe transformări, dar chestiunea Tezaurului a rămas axul pe care pivotează în continuare girueta româno–rusă. Lenin,

Stalin, Hrușciiov, Brejnev, Andropov, Cernenko, Gorbaciov, Elțin, Medvedev și Putin au fost cu toții la curent cu problema Tezaurului românesc. Nici unul nu a vrut să închidă definitiv acest litigiu. În tot acest timp, Ivan Ivanovici a notat, în continuare, în turnul Kremlinului. Chestiunea Tezaurului este, alături de cea a Basarabiei, temelia pe care s-a construit neprietenia amară dintre români și ruși în ultimii 100 de ani.

În iazul minciunilor înoată doar pești morți, spune un proverb rus.

Închei prin a mulțumi pentru sprijin specialiștilor de la Arhivele Naționale ale României, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și Muzeul Național de Istorie a României, istoricilor Gheorghe Cojocaru și Dorin Matei pentru sugestii, jurnalistului Cătălin Gomboș pentru lectura atentă, lui Vlad Bolocan pentru traducerea din limba rusă și lui K&D pentru entuziasm.

I. ROMÂNIA INTRĂ ÎN RĂZBOI

(1914–1916)

*Mais les Russes resteront toujours les voisins des Roumains et les Roumains ne cesseront jamais d'être les voisins des Russes. Sur nombre de points il n'y a pas seulement voisinage, il y a cohabitation.*¹ — N. Iorga

DUPĂ 48 DE ANI DE DOMNIE, REGELE CAROL I SE STINGE DIN VIAȚĂ. Este 27 septembrie 1914, stil vechi. O umbră de nedreaptă îndoială plutește deja peste memoria acestui mare monarh: adeziunea sa la un război împotriva Puterilor Centrale este pusă la îndoială. În zadar arată Ionel Brătianu publicului, la Ateneul Român, că suveranul a iscălit, cu 9 zile înainte de moarte, aprobarea privind încheierea tratatului cu Rusia prin care, în schimbul neutralității, României i se garantează Transilvania. „E oare cu puțință ca după patruzeci și opt de ani de domnie să existe români cari să se îndoiască de mine și să bănuiască că aș fi adversar al idealului românesc? Cum e cu puțință o astfel de neîncredere?” l-ar fi întrebat regele pe Emanoil Porumbaru, ministrul său de externe.

Cu două luni înainte, într-o splendidă zi de vară, la Castelul Peleş se întrunea Consiliul de Coroană. Pacea era deja o amintire: în 15 iulie, Austro-Ungaria declarase război Serbiei, pe care o considera responsabilă pentru atentatul de la Sarajevo². Germania declarase apoi război Rusiei³ și, chiar în acea zi de 21 iulie, Franței și Belgiei. Astfel începea conflictul care avea să schimbe definitiv fața Europei. Liniștea burgheză din La Belle Époque avea să rămână în urmă, iar imperiile aveau să se prăbușească, în cel mai teribil măcel cunoscut de omenire până atunci.

Sistemul de alianțe urma să împartă imediat continentul în două: Germania și Austro-Ungaria, de o parte (Puterile Centrale), și Anglia, Franța și Rusia, de cealaltă parte (Antanta).

România făcea parte din acest sistem de alianțe, dar tratatul era, de 31 de ani, cel mai bine păstrat secret. În 18 octombrie 1883, Carol I semnase tratatul cu Austro-Ungaria, care prevedea intervenția unei

părți dacă cealaltă parte era atacată fără provocare. Timp de 31 de ani, Carp, Maiorescu și Brătianu fuseseră singurii care văzuseră textul integral al tratatului. Astfel în România s-a aprins o uriașă dispută: de partea cui să lupte, alături de Puterile Centrale sau de Antantă? Germanofili⁴, francofili și anglofili, liberali și conservatori discutau pătimaș subiectul. Rusia rămânea, pentru cei mai mulți, „cea mai mare primejdie pentru neamul nostru”⁵.

Carol I pleda pentru respectarea tratatului cu Austro-Ungaria, pentru a obține bunăvoința Puterilor Centrale în privința unei viitoare alipiri a Basarabiei la România. Părerea era împărțită de conservatori. Liberalii erau favorabili mai degrabă unei alianțe cu Antanta, care ar fi adus României Transilvania.

Deocamdată, Ion I.C. Brătianu, numit șef al guvernului în 4 ianuarie 1914, pledează pentru expectativă, argumentând că România nu poate fi constrânsă să intre în război de partea Puterilor Centrale întrucât Austro-Ungaria nu a fost victima unei agresțiuni, ci ea însăși a declarat război Serbiei.

Consiliul de Coroană se ține în sala de muzică a reginei. În dreapta regelui stă Theodor Rosetti, iar la stânga sa – Petre P. Carp. Prințul Ferdinand stă în fața regelui, la stânga sa stă Marghiloman, iar la dreapta – Brătianu. Alături stau Take Ionescu, Vasile G. Morțun și Constantin C. Dissescu. Ultimii doi iau notițe. Mai sunt prezenți Mihail Ferekide, Ion Lahovary, Ion C. Grădișteanu, Constantin Cantacuzino-Pașcanu și miniștrii în funcție – Emanoil Porumbaru, Emil Costinescu, Victor Antonescu, Ion G. Duca, Alexandru Constantinescu, Alexandru G. Radovici, Constantin Angelescu.

Cei mai mulți dintre cei de față vor fi părtași la destinul Tezaurului României: Brătianu, ca prim-ministru, Duca – ministru al cultelor, Morțun și Angelescu își vor pierde colecțiile personale de artă, unele dintre cele mai importante din România, Costinescu – ministru de finanțe, Victor Antonescu – ministru de finanțe, ambasador al României la Paris și apoi ministru al afacerilor străine.

Pentru prima oară în Consiliu, regele citește declarația în franceză, pentru a reda mai bine nuanțele.

CAROL I: Nu trebuie să facem politică de sentimente. Neutralitatea este o soluție rea, care va face ca România să piardă înalta situație pe care a câștigat-o. A merge cu Rusia ar fi contra sentimentelor unanime ale țării. Să ne pronunțăm numai decît în favoarea Germaniei și Austriei, cu care ne leagă un tratat, este ceea ce ne dictează interesele viitorului. Va urma onoare și profit.

ROSETTI: Țara să nu caute să joace roluri care nu sunt pe măsura ei și să se astâm-păre.

CARP: Război imediat, trebuie ajutat Germanismul să zdrobească Slavismul. Românii din Transilvania ne îngrijorează puțin: au manifestat ei oare dorința de a fi încorporați? Cei dintâi cari vor trage asupra noastră dacă urmărim altă politică vor fi regimentele române. Regele a vorbit limbajul datoriei și onoarei; trebuie să-l urmăm. Avem un tratat. România trebuie să-și ție angajamentele.

MARGHILOMAN: Există două ipoteze: Prima – dacă mergem cu Germania, trebuie să renunțăm la Tratatul de la București. Sunt de acord, dar trebuie să știm că asta înseamnă mărirea Bulgariei în Macedonia și poate și la Kavala. [...] A doua: să mergem cu Rușii. Pericolul moral e prea mare; nimenea nu o dorește. Nu o povățuiesc. [...]

TAKE IONESCU: Aliați, nu am fost consultați înainte de a se trimete nota, care era un ultimatum de război; asociați, dar oameni liberi, nu putem fi târâți prin voința unui singur aliat. Este, în orice caz, pierderea Tratatului de la București; posibil, dar acest tratat nu ne poate dicta hotărârea noastră în acest moment.

BRĂȚIANU: Să ne armăm, să preparăm opinia publică, să ne declarăm neutri, dar în stare de apărare a granițelor noastre.

CARP: Opinia publică nu este cum o credem noi.

ION LAHOVARY: Nu omor Români pentru ca Austria să facă o Bulgarie mare în paguba unei mici Serbii.

COSTINESCU: Sunt contra Rusiei, dar zicând că astăzi a merge alături cu Austria ar fi a dezlănțui războiul civil.

CARP: Îl abandonăm pe Rege! Îl silim să-și calce cuvântul!⁶

Se trece la vot: cu o majoritate zdrobitoare, se votează pentru neutralitate. Singurul care a susținut punctul de vedere al regelui a fost Carp. Regele s-a înclinat în fața deciziei Consiliului de Coroană, deși nu era obligat. Carp este convins că decizia Consiliului va conduce la abdicarea regelui și chiar la căderea dinastiei. Seara, Marghiloman, Ferekide și Take Ionescu se consultă din nou cu Carol I. Regele îi anunță că, fiind un rege constituțional, nu va declara singur războiul. Conservatorii hotărăsc să îi lase pe liberali să ia decizia finală. După ce marile puteri europene se situează pe poziții beligerante, Japonia declară război Germaniei și astfel conflictul devine mondial.⁷ Conservatorii înțeleg că opinia publică și liberalii înclină să meargă în război de partea Antantei. Prestigiul Franței este imens în societatea românească, dar nici partida germanofililor nu este slabă.

În ședința conservatorilor din septembrie 1914, se trec în revistă toate opțiunile:

OLĂNESCU: Neutralitatea nu poate fi eternă. Să ieșim din ea la prima ocazie; aparține conducătorilor să o prinză și să ia garanții. În mișcările de stradă sunt mulți agenți plătiți. Nu cred că Regele, văzând o mișcare unanimă, să persiste în sentimente personale. Nu voi merge niciodată contra franco-rușilor. Ar fi o crimă de neam: Nu sacrific 3-4 000 000 de Români pentru 6-700 000 din Basarabia.

NENIȚESCU: Dar dacă învinge Germania refuzați Basarabia!

LAHOVARY ȘI GRĂDIȘTEANU: Refuzăm; am fi sclavii Austriei!

FILIPESCU: Nu refuz.

ARION: Nu se pot accepta două ipoteze; Basarabia ori Ardealul; nu mai poate fi vorba atunci decât de Ardeal sau de neutralitate absolută.

MARGHILOMAN: [...] 1) Cari sunt propunerile Rusiei? Eu știu că și-a rezervat Dardanelele; Marea Neagră – lac Rus! 2) Garanția Angliei? Blondel⁸ a promis-o, dar cine a vorbit cu Anglia? 3) Bulgaria, cine știe dacă nu ne mușcă când vom ataca pe Austria? 4) Italia. Dacă atacăm pe Austria, ea dă Italiei Trentinul. Nu ar fi teribil ca ea să fie într-un alt sens decât noi? Elucidarea acestor puncte este primordială. Sunt deci pentru amânarea oricărei acțiuni imediate.⁹

Toți reprezentanții Puterilor Centrale și ai Antantei fac presiuni pentru intrarea României în război. De la persuasiune la negocieri teritoriale, de la amenințări la propagandă în ziarele vremii, plătită prin contracte secrete.¹⁰ Rusia oferă Transilvania, Puterile Centrale oferă Basarabia.

În 18 septembrie 1914, cu doar nouă zile înainte de a se stinge din viață, Carol I acceptă ca România să încheie o convenție secretă cu Rusia. Brătianu a acționat în tăcere, fără știrea lui Marghiloman, Take Ionescu¹¹ sau Nicolae Filipescu¹². Rusia garantează României „statu-quo-ul teritorial al României în fruntariile actuale“ și îi recunoaște „dreptul de a anexa părțile din monarhia austro-ungară locuite de români“ atunci „când va crede mai bine“. România se angaja la rândul ei „să păstreze o neutralitate amicală față de Rusia, până în minutul când dânsa va ocupa părțile din monarhia austro-ungară locuite de români“. În ceea ce privește Bucovina, „principiul naționalităților va servi de bază la determinarea teritoriilor anexate de către Rusia și de către România“, urmând să fie numită în acest scop o „comisie interadministrativă“¹³. Liberalilor li se părea subînțeleasă destrămarea Austro-Ungariei și doreau „să profite de acest prilej unic spre a revendica toate teritoriile românești din această împărăție“¹⁴.

Una din cele mai critice voci la adresa apropierii de Rusia va fi cea a lui Constantin Stere, care afirma răspicat că Rusia, care vrea strâmtorile, nu va da României Transilvania, ci va trece peste trupul României ca să le obțină.

Gândește-te la răspunderea ce o luați în fața istoriei, distrugeți opera tuturor generațiilor de la 1848 încoace! Ele v-au lăsat un stat neatârnat având puțința de-a juca un rol aci în Orientul Europei, voi îl transformați într-o gubernie rusească. N-au să fie destule blesteme ca să pedepsească în vecii vecilor crima ce o pregătiți azi împotriva românismului.¹⁵

În iarna lui 1914–1915, România contractează un împrumut de la englezi. Această creanță și cele care vor urma vor fi folosite în 1917 de Titulescu

și Aliți ca argument în încercarea de a salva Tezaurul depus la Moscova.¹⁶ Deși acum Aliții îi cer imperios nu doar neutralitatea, ci intrarea în război, Brătianu continuă să negocieze, spre exasperarea opoziției și a presei, care nu mai aveau răbdare și îl acuzau de indecizie.

Neînțelegerile se concentrau în trei puncte: rușii reclamau pentru ei aproape toată Bucovina (singura concesie fiind aceea de a lăsa României Putna), nu acceptau pretențiile României asupra întregului Banat, cerând ca acesta să fie împărțit cu sârbii, și nu acceptau să ofere garanții în cazul unui atac al bulgarilor asupra României. Dar Brătianu era neînduplecat. Nicu Filipescu avea să spună despre el că „nu e un negociator, e un cămătar, mereu cere și nu vrea să dea nimic”¹⁷. Dar, cu fiecare înfrângere pe care o sufereau, rușii mai făceau o concesie.

Brătianu cerea ofensiva generală pe toate fronturile, sprijinul armatei ruse în caz că bulgarii „vor ataca pe la spate”¹⁸, furnizarea de muniție și armament, împrumuturi pentru efortul de război și încredințarea comenzii asupra tuturor trupelor de pe teritoriul românesc, inclusiv a celor rusești, regelui României.

Curentele panslaviste din Rusia se opuneau unei alianțe cu România: Cum ar putea ajuta micul regat român puternica Rusie? După cum avea să arate raportul Polivanov¹⁹, o Românie Mare era socotită de Imperiul Rus o piedică în drumul spre Constantinopol.²⁰

La Petrograd, țarul îi dă instrucțiuni generalului Kolceak²¹, numit de curând comandant al Flotei Mării Negre, privind operațiunile din Bosfor, împărtășindu-i temerile legate de pregătirea armatei române:

Intrarea României în război mă neliniștește. Mă tem că se va dovedi dezavantajoasă și nu ne va aduce decât o lungire a frontului, dar francezii insistă. Au cerut ca România să intre în război cu orice preț. Au trimis în România o Misiune militară, armament și muniții. A trebuit să cedăm insistențelor Comandamentului Aliat.²²

Poziția antirusă a conservatorilor români era motivată de Marghiloman într-un memoriu adresat regelui în 26 noiembrie 1915:

Nu este util pentru România ca ea să sprijine o acțiune care aduce Rusia la Constantinopole. [...] După afirmațiunile precise și categorice din anul acesta că instalarea Rusiei la Constantinopole nu admitea nici control, nici limitare, pe o Mare Neagră devenită lac rusesc, credem că o participare a României ar fi o sinucidere economică și o pieire politică.²³

În acest moment, dispăre de la curte Sazonov, omul-cheie al imperiului, destituit la dorința lui Rasputin. Avea să fie primul simptom al crizei care va duce Rusia spre anarhie.

Regele Ferdinand și regina Maria pe coperta revistei Le Petit Journal, din 17 septembrie 1916. Întregul număr al publicației franceze era dedicat familiei regale și istoriei României.

La începutul lunii iulie, rușii transmit un ultimatum privind intrarea României în război de partea Antantei, avertizând că nu vor admite ca armatele române să participe în Transilvania „numai la un marș triumfal”²⁴.

Brătianu decide, în sfârșit, că este momentul cel mare. În 4 august 1916, România încheie un tratat de alianță politică cu Antanta, însoțit de o convenție militară. Cea din urmă îl interesa în cel mai înalt grad pe Brătianu. Convenția militară franco-anglo-italo-ruso-română prevedea că România va ataca Austro-Ungaria cel târziu în 15–28 august, armata rusă va acționa pe întreg frontul austriac, va proteja portul Constanța și va trimite trei divizii în Dobrogea. Convenția mai prevedea furnizarea de armament și muniții României prin Rusia și că armistițiile vor fi încheiate printr-o înțelegere comună.²⁵

I.G. Duca rememorează momentul semnării:

Nu au fost de față la iscălirea tratatelor decât cinci persoane: Brătianu, Poklewski²⁶, Diamandi, Vintilă Brătianu și cu mine. Poklewski, cel din urmă, a sosit cu exempla-